

II.

BESZÉD,

MELYLYEL

1881. szeptember 1-én

A BUDAPESTI KIR. MAGY. TUDOMÁNY-EGYETEMEN

RECTORI SZÉKÉT

ELFOGLALTA

ÁPÁTHY ISTVÁN.

KIR. TANÁCSOS, A VASKORONAREND LOVAGJA, JOGTUDOR, HIT. KÖZ- ÉS VÁLTÓÜGYVÉD, A VÁLTÓ- ÉS KERESKEDELMI, TENGERI ÉS TÉTELES EURÓPAI NEMZETKÖZI JOG NY. R., A TÖRVÉNYSZÉKI ELJÁRÁS JOGOSÍTOTT TANÁRA, ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ, A M. TUD. AKADEMIA LEV. TAGJA, AZ ÁLLAM-VIZSGÁLATI BIZOTTSÁG JOGTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK ÉS A II-İK ALAPVIZSGÁNAK TAGJA, A MAGYAR JOGÁSZGYÜLÉSI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK ÉS A FŐVÁROSI BIZOTTSÁGNAK TAGJA; A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR VOLT DÉKÁNJA.

Mélyen Tisztelt Gyülekezet!

Midőn a budapesti tudomány-egyetem ügyeinek vezetését a küszöbön álló tanévre, igen tisztelt pályatársaim bizalmából ezennel átveszem, jól tudom, hogy a helyet, melyet számomra igen tisztelt pályatársaim kijelöltek, nem érdemeimnek, melyekkel nem dicsekedhetem; hanem egyetemünk alkotmányának köszönhetem. E körülmény azonban ép oly kevésbé gyöngítheti mélyen érzett hálámat, a mint nem változtathatja meg súlyát azon felelősségnek, mely a rectori fényes hivatal átvételével nagyon is gyöngé vállaimra nehezedik. Ha végig tekintek fényes során azon férfiaknak, a kik egyetemünk alapítása óta, annak élén állottak; ha lelkem elé állítom a czélt, melynek megvalósítását, a teendőket, melyeknek sikeres megoldását, az egyetem rectorától várni és követelni lehet; és ha mindezekkel szemben gyarlóságomat, tehetségeim korlátoltságát mérlegelem, — nem alapnélküli aggodalom fog el, melyet csak azon körülmény enyhíthet, hogy egyetemünk szervezetének megfelelően, tiszttem ellátásában, az egyetemi tanács tagjainak bölcsessége és hagyományos jóakaratja épúgy, mint a tisztikar kipróbált ügybuzgósága

fog támogatni. E támogatását legyen szabad annál is inkább kérnem és reménylenem, mert úgy érzem, hogy arra inkább, mint bármelyik elődömnök, szükségem leend.

Nem csak nálunk, hanem a legtöbb continentális egyetemenél bevett ősi szokás az, hogy az újonnan választott rector, hivatalos működését beszéddel kezdi meg, melyet nem rendszerinti hallgatóihoz, hanem pályatársaihoz, az egyes tudománysszakok képviselőihez, az egyetemi karok hallgatóihoz s azokhoz intéz, a kik az egyetemi tanév megnyitását megjelenésükkel megtisztelik. E körülmény inkább, mint bármely más alkalom, félreismerhetlen figyelmeztetésül szolgál az új rectornak arra, hogy a testület, melyet képviselni szerencsés lesz, az universitas litterarum, melynek tagjai, a tanárok ép úgy mint a tanulók, közös vonatkozásaik és törekvéseiknek közös végcélja által elválaszthatlanul összeforrvá, olyan organismust képeznek, mely a közéletben joggal kitűnő és befolyásos állást foglal el. Ezen állás, s az azzal kapcsolatos befolyás természetesen attól függ, hogy az universitas litterarum megfelel-e azon feladatnak, melyet annak rendeltetése mindenütt szükségképen kijelöl.

Egyetemünk oktatási rendszere a tanszabadság, tehát a tanítási és a tanulási szabadság elvére lévén fektetve, legyen szabad ezen alkalommal vizsgálat tárgyává tennem azt : hogy az egyetemünk-nél jelenleg érvényben lévő tanítási és tanulási rendszer, úgy amint az különösen a jog- és államtudományi karnál fennáll, megfelel-e valójában a tanszabadság elveinek; és hogy

ezen rendszer, végeredményében, képessé teheti-e egyetemünket arra, hogy fontos missiójának megfelelhessen? Hogy a fölvetett kérdésnél, csakis a jog- és államtudományi kar tanrendszerét veszem kiindulásul, annak természetes oka abban fekszik, hogy a többi karok tanítási és tanulási rendszerének birálatára, magamat illetékesnek nem tekinthetem; magától értetvén, hogy az általam jelzett irányban is, csak egyéni nézeteimnek adhatok kifejezést; miért is távol van tőlem, azoknak csallhatatlanságot vindicálni; méltóztassék a mélyen tisztelt gyülekezetnek, az általam mondandókra Livius szavait alkalmazni: *Res potius, quam autores spectandae.* (Lib. 6.)

I.

Az egyetemek feladatát épúgy, mint azon feltételeket, melyek ezen intézeteket feladataik teljesítésére képesíthetik, sokan és sokfélekép határozták meg; azonban bármennyire különbözők legyenek is ezen meghatározások, a részletekre nézve, a lényegét illetőleg, azok közt nevezetes eltérés alig található. És ez természetes; mert az igazság egy és örökkévaló, mely önmagával soha sem jöhet ellenkezésbe. Ilyen igazság egyrésről az, hogy az egyetemek körünk haladásának azon tényezői, melyek nemcsak az egyesek szellemi műveltségét közvetítik; hanem az egész nemzedékre világot, erkölcsi és anyagi áldást árasztanak; melyek nemcsak az oktatást emelik a kor színvonalára, hanem a szabad kutatás szövétnekénél, a tudomány emelésére és előmozdítására legközvetlenebb befolyással vannak; másrésről az, hogy

az egyetemeket magasztos feladatuk betöltésére, a sehol sem nélkülözhető anyagi feltételek mellett, csakis a tanszabadság, tehát a tanítási és tanulási szabadság elveinek, nem specialis szempontok, nem egyesek érdekeire visszavezethető tekintetek szerint; hanem a valódi tudomány és tudományosság követelményeinek megfelelő megvalósítása képesítheti. Az ilyen értelemben vett tanszabadságról mondható el joggal, hogy az első alapja a tudományos önállóságnak, és egyszersmind az egyetem felsőbb tudományos felfogásának.

A tanítási szabadság elvének, a most érintett irányban, megvalósítása természetesen nemcsak azt hozza magával, hogy a tanár tananyagának se tartalmára, se formájára nézve közoktatási kódexek által ne korlátoztassék; hanem azt is, hogy az oktatás általában és az egyes tanszakok előadása, egyesek monopoliuma ne legyen. Az úgynevezett verseny azonban, mely az egyes tanszakok többszörös képviselete által elérhetik, mely kétségtelenül legalkalmasabb arra, hogy a haladásnak a maradás, a modern eszméknek az ósdiság felett diadalt biztosítson, — csak akkor nem fog a tudományosság körén kívül eső eszközökhöz nyulni; csak akkor nem fogja az oktatás üdvös eredményét veszélyeztetni, hanem csak a tanszék, hanem az azt képviselő tanárok tudományos képessége is parallel lesz. Ma az egyetemi tanártól azt kívánjuk, hogy mint tudós a tudományt önálló elmélkedés, vizsgálódás és ott, a hol kell észlelés és kísérletek útján előbbre vigye; hogy mint tanár a tudományt a tanszékről ne csak közölje, hanem hallgatóit is annak önálló elsajátítására

buzdítsa; hogy másokat az önálló vizsgálódásba bevezetve, az életnek tudományos szakembereket, a tudománynak és az iskolának pedig tudósokat neveljen.

Mindez a verseny mellett, csak úgy lehetséges, ha a tanszékek többszörös betöltése nemcsak névleg és a tudománynyal, vagy annak követelményeivel semmiféle összefüggésben nem álló tekintetek vagy érdekek kielégítése végett történik; ha a versenyző tanárok a tudománynak egyaránt hivatott apostolai, vagyis, ha egyaránt képesek arra, a mit ép előbb a tanár ellen formálható igények összegeként jeleztem; és ha az e fölötti határozat hozatalánál, a döntő befolyást, az erre egyedül competens tudománykarok véleménye gyakorolja. Csak ha a tanárok anyagi és erkölcsi jóléte karöltve jár a tudományos képzettséggel, a tehetség és a buzgóság fokozatával, lesz meg a versenynek természetszerű és üdvös hatása, mely végeredményében a tudománynak, és ezáltal nem csak az országnak, hanem az egész emberiségnek szolgál javára.

Ha ezek után azon kérdést teszem fel magamnak, hogy a jog- és államtudományi karnál, jelenleg érvényben lévő tanítási rendszer, illetőleg az egyes tanszékek többszörös ellátása, megfelel-e valójában a tanszabadság elveinek? — feleletem őszintén csak az lehet, hogy nem! Nem szeretnék félreértetni; azért is sietek kijelenteni, hogy feleletem nem általában a tanszékek többszörös betöltésére, melynek hasonlólag meg vannak természetszerű, s ép azért szem elől sohasem téveszthető feltételei; hanem egy olyan intézményre vonatkozik, mely az egyes tanszékeknek parallel ellátását akarná ugyan jelenteni, de úgy, a

mint az jelenleg érvényben van — tisztelet a kivételeknek, mert kézséggel elismerem, hogy ilyenek vannak — nem a tudománynak; hanem ezzel semmiféle igazolható viszonyban nem lévő érdekeknek áll szolgálatában. És ez a tanszékeknek ellátása az úgynevezett jogosítvány alapján. Az ellen észszerűen senkinek sem lehet kifogása, ha egyes esetekben, kiváló tudományú férfiak, rendszerinti tanszakuk mellett, ezzel rokon, de azért szervezetileg különválasztott, más tantárgyak előadására is feljogosítatnak; nem lehet az ellen különösen kifogást tenni akkor, ha valamely tanszéknek formaszakos parallell betöltése, bármi okból nem lehetséges, és a többszörös ellátást számbavehető és számbaveendő körülmények, különösen a tantárgyak természete, vagy a tanulók nagy száma követeli. Az egyik esetben úgy, mint a másikban, a tanszak többszörös ellátását, nemcsak didactikai szempontok, hanem a mi ennél sokkal alárendeltebb jelentőségű, a helyiségek is igazolhatják. De az egyik esetben úgy, mint a másikban, határozottan elhibázottnak kell tekintenem azt, hogy valaki csak azért, mert valaha és valahol, valamely tantárgyat egy esztendőn át előadott, feljogosítottnak tekintessék arra, hogy ugyanazon tantárgyát az egyetemen is feltétlenül, tehát akkor is előadhassa, ha az rendszerinti szakmájával össze nem függ, és ha azzal irodalmilag soha sem foglalkozott.

A tudományok mai állásában, az egyes karok körébe utalt minden szak, egy egész embert, s ennek concentrált teljes tevékenységét tételezi fel. Igen helyesen mondá egyik elődöm és egyetemünk kitűnő nemzetgazdásza 1873-ik október 1-én tartott szék-

foglaló beszédében : „hogyan az egyetemek üdvös hatására és felvirágozására nézve, még a legjobb szervezetnél és a legfényesebb dotatiónál is fontosabb tényező a jó tanárokból rejlik; a jó tanárokból, a kik a tudomány iránti szenvedélytől áthatva, s magasztos feladatukat egész jelentőségében fogva fel, ennek egész erejüket s minden tehetségüket szentelik; tudományos szakuk haladását éber figyelemmel kísérve, magukat annak mindenkorai magaslatán tartani, sőt azt tovább is fejleszteni törekcszenek; mint buzgó papjai a tudomány magasabb irányú cultusának, az ideális érdek méltó képviselőiként működnék; a fiatal nemzedéknek, melyet oktatnak és szellemileg vezetnek, a jellemesség s erkölcs-szilárdság előképéül szolgálnak; előadásaikban a tudomány összes anyagát és eszmekincsét mintegy megtestesülve és személyesítve tüntetik fel, s a mi a fődolog, a tanulókból a tudományos gondolkozást s önműködést ébresztik és fejlesztik.“ (Kautz Rectori beszéde.)

Azt hiszem nagyon csalódnék, a ki azt vélné, hogy attól, a ki a képesítésnek tán azon fokát sem igazolta, melyet egy magántanártól szoktunk megkövetelni, az ép előbb jelzett feladatok megoldását, akár várni, akár követelni lehetne. A tanszék illetén ellátásának rendszerint kettős — sajnálandó — eredménye van; az egyik az, hogy az ilyen jogosított tanár hallgatói, a legjobb esetben az ismereteknek azon színvonalára fognak emelkedhetni, a melyen maga a tanár áll; a másik eredmény pedig az, hogy a rendszerinti tanár működésének sikerét, ha nem is lehetetlenné, de mindenesetre kétségessé teszi. És ez

utóbbi különösen az, a mire a mélyen tisztelt gyülekezet figyelmét felhívni kívánom.

Tanulmányi rendszerünk, a tanárnak háromféle módot ad arra, hogy tanítása sikerét ellenőrizhesse, illetőleg e sikerre befolyást gyakorolhasson. Az egyik a névsor koronkénti felolvasása; a második a colloquiumok; a harmadik pedig a vizsgák és ezek közt különösen a szigorlatok. Az első mód lehet ugyan kétes értékű eszköz arra, hogy a hallgatók az előadásokat látogassák; de nem arra, hogy a leczkeltatogatás minden hallgatóra nézve sikeres is legyen. Bocsánat, hogy e tekintetben trivialis hasonlatossággal élve, Curtius szavait idézem, a ki azt mondotta: *Nobilis equus umbra quoque virgae regitur; ignavus nec calcari quidem potest concitari.* (Lib. 7.) A második mód sikere mindig csak részletes lehet; mert a colloquiumok, a míg egyrészről a tananyagnak rendszerint csak bizonyos részére terjedhetnek ki; másrészről kötelezők nem lévén, általános áttekintést a tanárnak, működése tekintetében nem nyújthatnak. Marad tehát mint tulajdonképeni, s úgy szólván egyedüli eszköz, a vizsgálat; de épen ennél mutatkozik az általam jelzett concurrentia káros hatása. A jogosított tanár az általa választott tantárgyat tetszése szerint fő, speciale vagy publicum collegiumban adja elő; míg a rendszerinti tanárnak ugyanazon tantárgyat főcollegiumban kell előadni; és mégis a jogosított tanár az érintett esetek mindegyikében váltakozva a rendszerinti tanárral, a szigorlatokban is résztvesz. A rendszerinti tanár, hivatásának és a vizsgálat rendeltetésének megfelelően, a jelöltektől az ismereteknek, a vizsgálat természe-

téhez alkalmazott mértékét köteles követelni; míg ellenben az olyan jogosított tanár, a kiről említést tettem, az ismereteknek sokkal csekélyebb mértékével elégszik meg, mert a szigorúbb mérték alkalmazására nem képes. — Ennek azután az a természetes következménye, hogy a szigorlatoknál a szükséges komolyság megőrzése lehetetlenné válik; hogy a jelöltek, a képesítési bizonyítványt, az eset minőségéhez képest, nem tudományuknak, hanem azon véletlen körülménynek köszönik, hogy a szigorlatot nem a rendszerinti, hanem a jogosított tanár előtt teheték le. Az ilyen concurrentia azután csak arra szolgál, hogy igazolja Plinius mondását: *Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur*; (Paneg.) és azon rendszerről, mely az ilyen versenyt teszi lehetővé, még akkor is, ha az reformnak neveztetnék, joggal mondhatjuk Tacitussal: *Super omnibus negotiis melius, atque rectius olim provisum et quae convertuntur, in deterius mutantur*. (Ann. 14.)

És kérдем, lehet-e ilyen körülmények közt, a tanszak rendszerinti képviselőjétől várni vagy követelni azt, hogy feladatát komolyan vegye; hogy az legyen és maradjon, a minnek az egyetemi tanárnak lennie kell. Én azt hiszem, hogy nem. Igaz: *est Deus in nobis, agitante calescimus illo*; de utóvégre a tanár is ember, a kit nem hagyhat érintetlenül, hogy az, a ki működésének szellemi sikerét, ha nem is lehetetlenné, de mindenesetre kétségesse teszi, ennek jutalmául, vele a tanítás anyagi eredményében osztozkodik.

II.

A kérdésnek, melyet magamnak feltettem, és melyre felelni szándékozom, második része az: hogy a tanulási szabadság, úgy a mint az jelenleg a jog- és államtudományi karnál érvényben van, megfelel-e valójában a tanszabadság elveinek?

Az 1848 : XIX. t. cz. 2. §. szerint, mely egyetemi szervezetünknek maig is alapját képezi, a tanulási szabadság abban áll : hogy a tanuló arra nézve, hogy mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehet. Azt hiszem, hogy ezen törvény értelme világos, és alig tévedek, ha azt állítom, hogy azok, a kik előttem a tanulási szabadságot, az 1848 : XIX. t.-cz. szellemének megfelelően értelmezték, ezen törvénycikk jelentőségére nézve, eltérő véleményben nem voltak és nem is lehettek. Avagy jelenthet-e ezen törvény egyebet, mint elvi kizárását minden olyan intézkedésnek és rendszernek, mely a tanulót akár a tantárgyak, akár a tanárok szabad megválasztásában korlátozhatná? Nem igazolja-e ezen törvénycikk szelleme, már egy ízben idézett elődöm és tudós kartársam nézetét, a ki székfoglaló beszédében az egyetem feladatát tárgyalva, a többek közt a következőket mondotta : „Ne adjon táplálékot az egyetemnek szervezete és működése, soha azon téves és nálunk is meglehetősen elterjedt felfogásnak, hogy az egyetem pusztá szakiskola, vagy nevelő-intézet; mert az ilyen felfogás mellett a főiskola fensőbb jellege és hivatása szemelől tévesztésével oda kell jutni, hogy az egyetem egyszerű kenyérkereseti iskola szín-

vonására süllyed; a műveltség legmagasb fokát és a karok rendszerének egyesítő és átszellemítő kapcsát képező bölcsélet — történelmi és irodalmi tanszakok figyelmen kívül hagyatnak; s a tájékozatlan szülők vagy a gondatlan ifjak azon hiedelemben erősítettnek meg, hogy az egyetem feladata az, hogy az alsóbb fokú iskolákban elmulasztottat pótolja, vagy a helytelenül nevelt, a munkaszeretettel és a kötelességérzéssel nem bíró fiatal emberben, a házi nevelés hibáit helyreütve, az említett erényeket plántálja. Az ilyen főiskola azután, melyben az akadémiai polgár tanonczechá, a tudós tanár nevelővé vagy iskola-mesterré, a tudomány pedig idomító szabályok lelketlen halmazává törpítettetnék, — csakugyan sem az egyetem nemes elnevezését nem érdemelné meg, sem azon szabadságra, mely számára mindnyájunk által követeltetik és széltében hangoztatik, képes és méltó nem volna“. (Kautz id. beszéde.)

Lássuk már most, miként van a tanulási szabadság elve a jog- és államtudományi karnál megvalósítva; és lehet-e az e részben fennálló rendszert összeegyeztetni a valódi tanulási szabadsággal, melyről egyik kartársam, az egyetemi ifjusághoz intézett fényes beszédében ezeket mondotta : „A tanulási szabadság magára a tanulásra két irányban hat jótékonyan. Először az által, hogy e rendszer mellett, a tanuló saját egyéni szükségei, tehetségei és hajlamai szerint intézheti tanulmányait, s így jobban összpontosíthatván igyekezetét, fokozottabb erővel és kedvvel, fokozottabb eredményt vívhat ki. Másodszor az által, hogy feloldván a tanulókat, a tantárgyak részleteinek felületes, hogy úgy mondjam, külső betanu-

lásának kényszere alól, az elébb említett hatással karöltve, mélyebb és igazán tudományos törekvésre hí fel, és azt létesíti is.“ (Lechner besz.) Csak rövid pillantást kell vetnünk a jog- és államtudományi kar tanulmányi rendszerére, hogy az érintett kérdésre határozottan nemmel felelhessünk. A mi joghallgatóink sem tantárgyaikat, sem tanáraikat nem választhatják meg szabadon; nem azért, mert ezt a fennálló vizsgálati rendszer, mely a vizsga tárgyainak kötelezett hallgatását mondja ki, a legnagyobb részben lehetetlenné teszi. Joghallgatóink az első és a második év végén, de legkésőbb a második és a harmadik év elején alapvizsgákat tesznek, melyekre csak úgy bocsáthatók, ha igazolják azt, hogy az alapvizsgák tárgyait legalább is egy-egy főcollegiumban hallgatták; a harmadik tanév végén, illetőleg a negyedik elején, az államvizsgák valamelyikét, tehát vagy az államtudományi, vagy a jogtudományi vizsgát kötelesek letenni, melyre hasonlóan csak azon feltétel mellett bocsáttatnak, ha a vizsga tárgyainak, legalább egy-egy főcollegiumban hallgatását igazolják.

A joghallgató tehát, a négy éves jogi tanfolyamból, három esztendő úgynevezett kötött marschroutával végez el; és csak az utolsó esztendőben gondolkozhatik a fölött, hogy tulajdonképen melyik tanszak az, mely hajlamainak és leendő hivatásának megfelel; arról, hogy a négyéves tanfolyam alatt, bármelyik tantárgyba is mélyebben behatolhasson, szó sem lehet; neki elég gondot és dolgot ad az, hogy pályája első három negyed részében, minden esztendőben a kötelezett vizsgát, melytől tanéveinek beszá-

mítása függ, úgy a hogy letehesse. Ez azután nem tanulási szabadság; ez nem egyetemi tanulás; ezen az úton és az általam érintett tanítási rendszer mellett, képezhet egyetemünk az életnek közép-szerű napszámosokat, de tudósokat nem. Az ilyen rendszer mellett, a mely valódi nevén megnevezve, tanulási kényszernél egyébnek nem mondható, háttérbe szorul a szaktudós, a kinek helyét az encyclopaedikus, a felszinen ragyogó, de a mélyebb szakismeretet, az általános műveltséget nélkülöző, dilettans foglalja el. És ha daczára ennek akadnak joghallgatóink közt egyesek, a kik a szigorlatoknál tudományos képzettséget tanusítanak, és az életbe lépve hivatott apostolai lesznek az általuk választott tudományszaknak, — ez valójában nem a rendszer érdeme, mely mindent involvál, a minek természetszerű eredménye épen az ellenkező.

Szóljak-e ezek után még a tanárok helyzetéről? és kell-e e tekintetben egyebet tennem, mint a vizsgáknak, az ép elhangzott rectori jelentésben feltüntetett tömegére utalnom, hogy constatáljam, mikép a jog- és államtudományi kar tanárai, a fennálló tanulási és vizsgálati rendszer mellett, csakis emberi erőt meghaladó kitartással lehetnek képesek arra, hogy az egyetem falain belől épúgy, mint azokon kívül, magasabb hivatásuknak megfelelhessenek.

De hát volt-e elegendő ok arra, hogy egyetemünk valódi rendeltetésétől, ilyen módon eltereltesék? Tán túléltek már magukat azon elvek, melyek 1848. XIX. t. cz. alkotóit vezérelték? Avagy olyan veszélyesnek, olyan károsnak bizonyult be nálunk azon szabadság, melyet a Lajtvántúl ép úgy, mint a

nagy német birodalomban, a valódi tudományosság palladiumának tekintenek? Én azt hiszem, hogy az érintett elterelésre sem ok, sem szükség nem volt; hogy az 1848 : XIX. törvénycikknek alapul szolgált elvek, nemcsak hogy túl nem éltek magukat, hanem minden ellenkező áramlat daczára, előbb-utóbb teljes diadalra fognak emeltetni; és hogy a szabadság, melyet tanítási és tanulási rendszerünkkel békókba vertünk, nem ellenség, mely ellen védekeznünk kellene; mert a mi a népek millióinál az anyagi jólét egyik elengedhetlen feltételét képezi, azok szellemi jólétének, és a jólét egyik legbiztosabb alapjának, a tudománynak kárára nem lehet.

III.

Ezelőtt 19 évvel egyetemünk egyik kitűnő rectora székfoglaló beszédében, miután a tanszabadság félre nem ismerhető előnyeit, s annak feltétlen szükségességét kimutatta, a következő felhívást intézte pályatársaihoz: „Igyekezzünk minden erőnket abban összpontosítani, hogy egyetemünknel a tanszabadság ne csak papíron és félrendszabályként létezzék; hanem hogy az, az egyetem szervezetének minden részére kiterjesztve és életbe léptetve, az ige valahára testté váljék.“ (Sauer székfoglaló besz.) Azt hiszem, hogy ha tagtársunk, a ki a tudomány nagy kárára rég alussza az igazak álmát, köztünk volna, teljes joggal ismételhetné idézett felhívását, melynek jogosultságát, azt hiszem, a mondottakkal sikerült kimutatnom. Igaz, hogy tanulmányi rendszerünk, a legutóbbi két évtizedben, annyiszor módosított, mikép arra a *quieta non moveri* elvet, nem alap nélkül lehetne

alkalmazni. De én azt hiszem, hogy felsőbb oktatásunk reputációja érdekében, hova hamarabb tisztában kell lennünk azzal, hogy akarunk-e egyetemet a szó nemesebb és valódi értelmében; vagy megelégszünk-e azzal, hogy hazánk főiskolái csak névleg legyenek ilyenek. Ha szerencsésebb geographiai és ethnographiai constellatiók közt élnénk, tán várhatnánk: kommt Zeit, kommt Rath; de a mi perczeink megszámllálvák, ha alszunk és késünk, nem eszmélve, hogy a világ folyása gyorsabb ma, mint valaha; hogy a nagy népek haladása minden téren a szédítésig hatalmas, s e hatalom csak egy erőt tisztel a kisebb népekben, az értelmiséget, mely ha nincsen, elsepri azokat, vagy beolvasztja magába. Fogjunk tehát a munkához, felvéve azt ott, a hol azt elhagynunk sohasem kellett volna; térjünk vissza az elhagyott ösvényre, ne rögtön, de minden szükségtelen haladék nélkül, és felhasználva a szerzett tapasztalásokat, melyek minden theoriánál biztosabb támpontot nyújtanak. Ne késsünk ok nélkül; erre int, erre utal a nagy római író bennünket: *Quatenus nobis denegatum diu vivere, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testemur.* (Plinius 3. Ep. 7.)

IV.

Elmondám több évi tapasztalásom, a dolgok közvetlen megfigyelésén alapuló nézetemet az általam felvetett kérdésekre; mert kötelességet véltem ez által teljesíteni; mert abból indultam ki, hogy a mélyen tisztelt gyülekezettel szemben, nincs igazság, melyet kimondani ne lehetne, nincs ítélet, melynek hozatalától tartózkodnunk kellene. *Maluerim veris*

offendere, quam placere adulando. — (Seneca 2. Clem. 2.) Elmondám nézetemet azon tárgyilagossággal, melyet igénytelen nyilvános szereplésemben szem elől sohasem tévesztettem, követve híven Seneca tanácsát: *In rem, non in personam dicenda sententia.* (De mort. Claud.)

V.

Mélyen tisztelt gyülekezet! Az egyetem minden rendű tagja ép úgy, mint a közvélemény, sokat vár, sokat követel az egyetem rectorától, a kinek kezében, az egyetemi ügyek vezetése összpontosul. Igaz, hogy e vezetésben közvetve mások is osztozkodnak; de a felelősség egy és oszthatatlan, mely kizárólag az intéző vállaira nehezedik. Tisztelt pályatársaim bizalma, miként ezt beszédem elején kiemelni szerencsém volt, ez alkalommal gyenge vallakra tette le az említettem felelősség súlyát; de legyenek ők és legyen a mélyen tisztelt gyülekezet is meggyőződve arról, hogy a milyen gyengék vállaim, ép olyan erős bennem a szent akarat a bizalomnak tehetségeim szerint megfelelni; és ha lehetséges volna embernek, emberi erőt meghaladó munkát teljesíteni, nem vonakodnám ezen ünnepélyes alkalommal kijelenteni, hogy hazánk első tudomány-egyeteme érdekében, arra is készséggel vállalkoznám; mert terque quaterque beatus essem, ha bármi tekintetben hasznára lehetnék azon intézetnek, melyhez ragaszkodni, melynek fényét és dicsőségét emelni, utolsó lehetelémig, szent kötelességemnek fogom tekinteni!